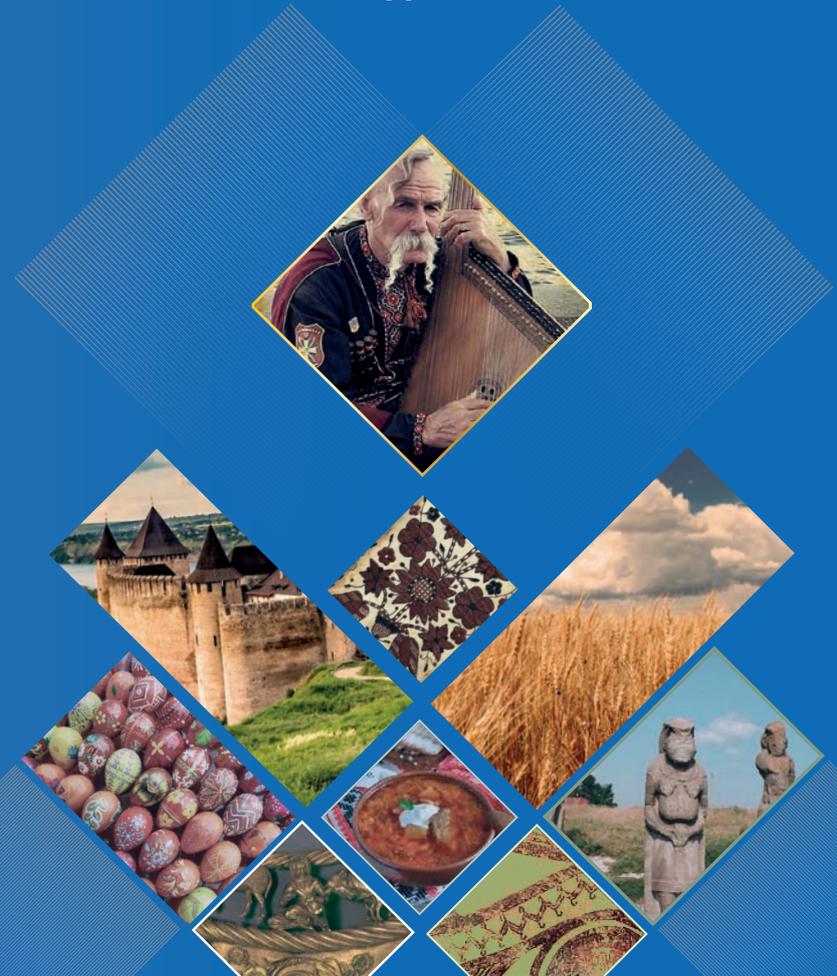

КРОССЕКТОРАЛЬНИЙ ПРОЄКТ
«УКРАЇНА: ІСТОРІЯ. КУЛЬТУРА. ІДЕНТИЧНІСТЬ»

Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю

ІНСТИТУЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

21–23 серпня 2025 року
Одеса

Міністерство культури України
Одеська національна наукова бібліотека

**ІНСТИТУЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
ТА ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО
В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю

Одеса, 21–23 серпня 2025 року

УДК 008-049.34(477+100)(06)

Упорядники:

С.М. Герасимова, М.В. Миргород

Відповідальна за випуск

Л.В. Арюпіна

Редактори:

Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович

Інституції національної пам'яті та глобальне партнерство в збереженні культурної спадщини : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. з міжнар. участю, Одеса, 21–23 серп. 2025 р. / упоряд.: С.М. Герасимова, М.В. Миргород ; відп. за вип. Л.В. Арюпіна ; ред. : Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович. – Одеса, 2025. – 256 с., 4 с. іл.

До видання увійшли тексти доповідей, прочитаних на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інституції національної пам'яті та глобальне партнерство в збереженні культурної спадщини» (м. Одеса, 21–23 серпня 2025 р.). Представлені публікації містять теоретичні та практичні розробки українських учених, освітян, фахівців бібліотек, архівів, музеїв України з актуальних питань збереження та популяризація культурної спадщини.

Для фахівців та широкого кола читачів.

Відповідальність за зміст матеріалів, автентичність цитат, вірність посилань несуть автори публікацій.

УДК 008-049.34(477+100)(06)

ISBN

© ОННБ, 2026

© Автори статей, 2026

© І. М. Свістунова, обкладинка, 2026

Олег ДЬОМІН,

доктор історичних наук, професор,
головний бібліотекар науково-методичного відділу
Одеської національної наукової бібліотеки.
м. Одеса, Україна

**ВИДАННЯ США ТА ОДЕСЬКІ ВИДАННЯ
ПРО США ХІХ СТОЛІТТЯ У ФОНДАХ ОДЕСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ**

Тема місця США у бібліотечному просторі українських земель ХІХ ст. на сьогодні актуальна і багатоаспектна та, певним чином, заплутана і мало вивчена. Наочно проступає її зв'язок із історичними науками: джерелознавством, історією міжнародних відносин, історією нового часу; із філологічними науками: літературознавством, історією всесвітньої літератури, історією перекладу та ін.; з новими науковими напрямками, такими як імагологія, компаративістика, нова культурна історія та ін. Останнє в цьому переліку, але перше за значенням, місце займає широке коло книгознавчих наук: а саме книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія, історія видавничої справи, читачезнавство тощо.

Не можна не сказати про плутанину та ступінь вивченості теми. Звернення до інтернету та штучного інтелекту дало несподіваний результат: «У ХІХ ст. в Одесі, як і в інших великих портових містах Російської імперії, існувала практика перекладу та публікації книжок іноземних авторів, але конкретних даних про переклади книжок американських письменників, виконаних в Одесі в ХІХ ст., не збережено в доступних джерелах». Разом із тим, інтернет підтвердив наявність перекладів французької літератури в Одесі.

На уточнене запитання про переклади творів американського письменника Фенімора Купера, зроблені в Одесі, відповідь носила загальний характер: «У ХІХ ст. в Одесі могли з'явитися саме книги Ф. Д. Купера, бо це був період активного книгодруку». Проте конкретних даних про такі переклади немає.

Зовсім відсутня інформація про міжкультурну бібліотечну співпрацю в історіографії. В книжці відомої американської істо-

рикіні-урбаністки П. Герлігі наявний лише параграф про культурний розвиток міста тільки до 1861 р. без будь-яких згадок книжкових чи бібліотечних обмінів [1].

В українській історіографії, на відміну від американської, є дисертаційна робота І. В. Сидун про сприйняття політичного та економічного розвитку США, насамперед, одеситами другої половини XIX ст. [3], але тільки за матеріалами засобів масової інформації – газет. До того ж культурна історія залишилася поза колом предмета вивчення.

Проте, звернення до фондів Одеської національної наукової бібліотеки засвідчило, що існували й інші, крім преси, шляхи отримання інформації та літератури про США, в тому числі і через переклади робіт американських авторів та їх видання в Одесі. Отож, основним джерелом, крім архівів та книжок, виступив «Каталог Одеської міської публічної бібліотеки» [2].

Головним місцем зосередження американських книжок стали зібрання великих одеських бібліотек – Імператорського Новоросійського університету та Одеської міської публічної бібліотеки. В Державному архіві Одеської області наявні документи від американських університетів до керівництва університету в Одесі із пропозиціями про обмін книжками. І відомо, що такий обмін продовжувався впродовж років.

Те саме спостерігалось і стосовно Одеської міської публічної бібліотеки, архів якої зберігає пропозиції американських університетів про обмін. Проте, керівництво бібліотеки знайшло й інший шлях отримання заокеанських видань – через звернення до американських консулів в Одесі. Можна припустити, що міська бібліотека першою серед українських бібліотек розпочала міжбібліотечний обмін, використовуючи співробітництво із консульською службою США. І тут справа вже в тому, що Одеса була єдиною із українських міст, де знаходилося повноцінне консульство США.

Збережені архівні документи підтверджують два шляхи отримання ОМПБ книжкової продукції США: як через прямий книгообмін своїми виданнями, так і внаслідок безкоштовного отримання після звернення бібліотеки до американських дипломатів. Третій шлях – отримання одиничних примірників у подарунк – потребує подальших досліджень.

Переважаюча більшість видань відноситься до другої половини XIX ст. з пріоритетом 1890-х рр. Поодинокі представлені книжки, що публікувались у США у першій половині століт-

тя. В одеському зібранні – північноамериканські книжки, видані у головних великих містах США: у Нью-Йорку, Вашингтоні, Бостоні, Філадельфії. Серед американських видань є і франкомовне вашингтонське видання, присвячене імміграції. Чужорідним тілом у цьому переліку виглядає англomовний бедекерівський путівник по Сполучених Штатах та Мексиці, виданий 1893 року у німецькому Лейпцигу; він стоїть у каталозі у розділі «Географія».

Серед відомих сьогодні американських видань у фондах ОННБ найбільшу частину складають книжки, віднесені за існуючою на той час рубрикацією до «політичних наук» із включенням до неї «політичної економії». На початок ХХ ст. до каталогу занесені 22 такі книжки. За змістом вони надзвичайно різноманітні, що, як здається, не свідчить про цілеспрямоване формування цього невеликого зібрання. В ньому представлені роботи із викладом основ політичної економії, про банківську справу, про гроші та шляхи до багатства, про основи бізнесу, про сільськогосподарський імпорт США та ін.

Крім того, у цій самій рубриці ще 4 назви юридичних праць, причому дві з них стосувались американських патентів із 1790 по майже 1870 р. із п'ятнадцятирічною перервою у середині століття.

Педагогічних видань – вісім. Вони присвячені різноманітній освіті в декількох штатах за 1855 – 1900 рр. В інших розділах англomовні американські видання зустрічаються не так часто. Так, у розділі «Богослов'я» присутнє тільки одне нью-йоркське видання для протестантської єпископальної церкви США.

Дещо дивно виглядає перелік книжок літературного спрямування, їх тільки чотири. Дві з них присвячені англійській літературі: одна енциклопедичного характеру, друга – історія англійської літератури, але це переклад із французької мови. Інші два видання – загального характеру. До того ж загалом відсутні художні твори американських авторів. Пояснень цьому може бути багато, але ОМПБ довгий час репрезентувала себе як бібліотека не популярного читання, а як заклад, орієнтований на професійного, освітнє та науково налаштованого читача. Для читання художньої літератури існували інші, головним чином, відомі під назвою народні бібліотеки. Тому белетристика могла просто не потрапляти до фондів бібліотеки.

На відміну від американської книжкової номенклатури одеські видання американського спрямування мають інший характер. По-перше, представлені переклади художніх творів американських письменників. І хоч їх усього два-три, але це книжки

досить відомих авторів: Г. Бічер-Стоу «Хижа дядька Тома» (у каталозі вказано одеське видання 1897 р., а в реальності наявне видання СПб., 1858 р.), Ф. Купера «Останній із могікан», Ж. Ж. Одюбона «Пригоди в американських лісах, степах і на ріках».

Книжка Ф. Купера, так само як і Ж.Ж. Одюбона, представлена специфічним виданням «для учнівської бібліотеки», у скороченому варіанті, усього на 88 сторінок формату А16. Вона з'явилася серед публікацій Південно-Російського Товариства Друкованої Справи і друкувалась у друкарні Товариства за адресою: вул. Пушкінська, будинок 20. Причому, це були видання кінця століття 1897 – 1898 рр.

Інший автор, Джон Джеймс Одюбон (1780 – 1851), був широко відомим орнітологом, автором низки книжок-альбомів із малюнками птахів Північної Америки та оповідей про життя та природу США. У каталозі бібліотеки назва книжки не відповідає фондовим реаліям, а автор записаний як Одгобон Ж.Ж.

По-друге, неочікувано мало книжок із описом економічно-го та технічного розвитку заокеанської країни, зате представлені книжки одеситів, що публікувалися в Санкт-Петербурзі. Найбільш відомий автор подібних робіт – К. А. Скальковський, син відомого історика, археографа та дослідника А. О. Скальковського.

По-третє, наявні видання із описом реалій США, але в назві яких відсутня згадка про США, зате присутня вказівка загалом на Америку як географічне поняття. Прикладом може слугувати видана промова О.О. Матвеева про терміни «Старий» та «Новий» світ.

Практично відсутні праці з історії США. Присвячена 400-річчю плавань Колумба книжка опинилась у розділі «Географія», а книжка М. Вольського «Рабська обробка землі» із значним екскурсом в історію Давнього Риму та США потрапила у «Політичні науки» відповідно до предмета, який викладав автор.

Тобто одеські видання про США ставлять питання про основні напрями зацікавленості одеситів в інформації щодо США та про наявність в Одесі американськоорієнтованого читача. З одного боку, показова майже повна відсутність одеських видань англійською мовою, навіть незважаючи на те, що у місті існувала англійська церква (була знищена). Серед нечисленних англійських одеських видань в бібліотеці є книжка О. Бориневича «Соціально-робота жінок Одеси» [4]. Це свідчить про малу поширеність проамериканських інтересів та англійської мови серед одеситів ХІХ ст. Навіть існуюча досить широка практика видання у перекладі на іноземні мови статутних документів різноманітних товариств та організацій не поширилась на публікації англійською

мовою. Отож проблемним питанням є визначення читача англomовної американської літератури.

Проте, з іншого боку, впродовж пів століття в місті працює консульство США, преса постійно подає відомості про різноманітні сторони життя США, їх досягнення. Великим подразником для одеситів, що торгували українським зерном, була жорстка конкуренція на європейських ринках з постачальниками американського збіжжя. Ця тема знайшла відображення в роботах М. Вольського та, особливо, Р. В. Орбінського, який спеціально їздив у відрядження до США з метою вивчення ситуації із зерном.

Незважаючи на американську зацікавленість одеського суспільства, про що свідчить одеська преса, в місті з'явилося значно менше видань про США, ніж в столицях. Разом із тим, одеські видання і кількісно, і якісно переважали проамериканські видання інших українських міст XIX ст. Тільки видана у Києві книга А. Токвіля «Демократія в Америці» стала суспільним явищем (потрапила і в одеську бібліотеку).

Залишається вивчити ступінь присутності видань США та видань про США в бібліотеках інших українських міст та співставити з кількістю видань про Велику Британію, Німеччину, Францію та інші європейські країни, щоб побачити різнобарвну багатомовну картину, яка пропонувалася бібліотечним світом читачеві великого міста впродовж XIX ст.

Список використаних джерел

1. Герлігі П. Одеса. Історія міста, 1794 – 1914. Київ, 1999.
2. Каталог Одесской городской публичной библиотеки. Т. 1, 2. Одесса, 1901.
3. Сидун І. В. Політичний та економічний розвиток Сполучених Штатів Америки другої половини XIX ст. в оцінці періодичної преси Російської імперії (за матеріалами Херсонської та Бессарабської губерній) : автореф. дис. ...канд. іст. наук. Одеса, 2011.
4. Borinevitch A. The social work of the women of Odessa. Odessa, 1893.